

**Boštjan Videmšek,
Maja Prijatelj Videmšek**

ZADNJI DVE

*Najin in Fatu:
reševanje vrste na robu izumrtja*

BOŠTJAN VIDEMŠEK,
MAJA PRIJATELJ VIDEMŠEK

Fotografije: MATJAŽ KRIVIC

Zadnji dve

NAJIN IN FATU:
REŠEVANJE VRSTE NA ROBU IZUMRTJA

Ljubljana 2022

Boštjan Videmšek, Maja Prijatelj Videmšek
ZADNJI DVE

Najin in Fatu: reševanje vrste na robu izumrtja

© za besedilo Boštjan Videmšek, Maja Prijatelj Videmšek

© za fotografije Matjaž Krivic

© za knjižno izdajo UMco, 2022

Izdajatelj in založnik: UMco, d. d.

Zbirka: 'S terena'

Spremna beseda: Gregor Majdič

Fotografije: Matjaž Krivic

Urednik: Samo Rugelj

Pomočnica urednika: Renate Rugelj

Jezikovni pregled: Mira Turk Škraba

Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič

Zemljevida: iStock

Tisk: Primitus, d. o. o.

Naklada: 1000 izvodov, 1. natis

Ljubljana 2022

Izdajo knjige sta podprla:

Živalski
vrt
Ljubljana

Društvo za
opazovanje in
proučevanje
ptic Slovenije

V okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah so brez pisnega dovoljenja založbe prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, v številni fotokopiranje, tiskanje in shranjevanje v elektronski obliki. Odgovornost za resničnost navedb v knjigi je na strani avtorjev.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

502.172:599.722

VIDEMŠEK, Boštjan

Zadnji dve : Najin in Fatu : reševanje vrste na robu izumrtja / Boštjan Videmšek, Maja Prijatelj Videmšek ; fotografije Matjaž Krivic ; spremna beseda Gregor Majdič] ; [zemljevidi iStock]. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2022. - (Zbirka S terena)

ISBN 978-961-7136-29-6
COBISS.SI-ID 107020547

UMco, d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01 / 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

Vsebina

Zemljevida – Evropa in Afrika 10

Uvod

Čakajoč na barvno razglednico 13

PRVO POGLAVJE

Priča velikega zločina

Kes Hillman-Smith in narodni park Garamba v DR Kongo 28

DRUGO POGLAVJE

Luksuzno begunsko taborišče

Zgodba naravovarstvenega rezervata Ol Pejeta 58

TRETJE POGLAVJE

Divji lov

Dolga genocidna veriga 92

ČETRTO POGLAVJE

Gonilna sila reševanja severnih belih nosorogov

Dr. Thomas Hildebrandt, znanstveni oče številnih velikih sesalcev ... 118

PETO POGLAVJE

Kjer nastajajo nova življenja

Dr. Cesare Galli, ustvarjalec zarodkov severnih belih nosorogov 160

ŠESTO POGLAVJE

Živalski vrt Dvůr Králové

Češki dom afriških rogatih deklet 186

SEDMO POGLAVJE

Etika v izrednih razmerah

Koliko in kaj lahko žrtvujemo v imenu reševanja vrste 210

OSMO POGLAVJE

Primer dobre prakse

Vstajenje slonov v narodnem rezervatu Samburu 248

DEVETO POGLAVJE

Prva frontna črta naravovarstva

Na patroljah z rangerji, ki varujejo divje živali 270

DESETO POGLAVJE

Matične celice

Novo upanje za reševanje kritično ogroženih vrst 296

Epilog 331

Spremna beseda (*prof. dr. Gregor Majdič*) 337

Seznam temeljne literature 345

Ključne povezave 347

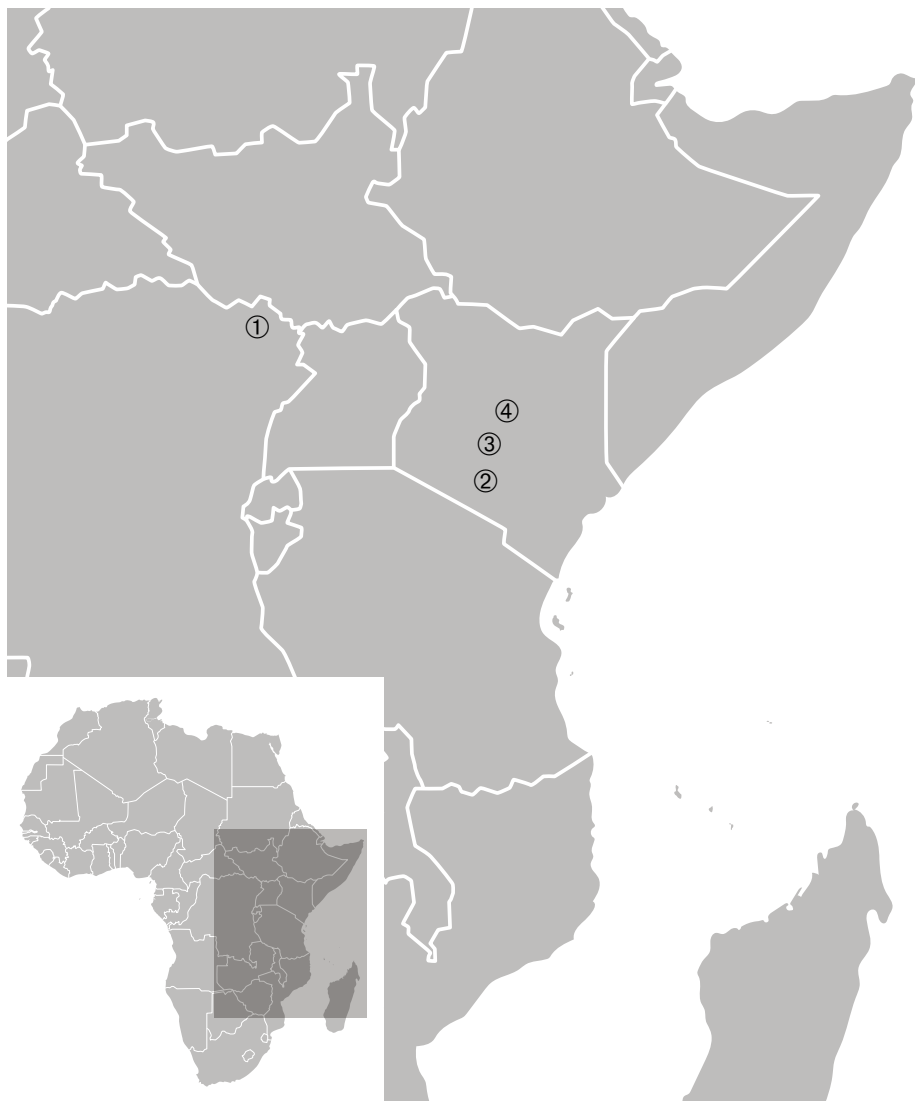
*»Ljudje še nismo ogrožena vrsta.
Ampak ne zato, ker se ne bi dovolj trudili,
da to ne bi postali.«*

– Douglas Adams, Zadnja priložnost

*Za Davida Beriaina (1977–2021),
brata dvojčka*

- ① NEMČIJA: sedež projekta BioRescue, IZW Inštitut Leibniz, Max Delbrück Center Berlin
- ② ITALIJA: Avantea, Cremona
- ③ ITALIJA: Univerza v Padovi, Padova
- ④ ČEŠKA: Živalski vrst Dvůr Králové

- ① DR KONGO: Narodni park Garamba
- ② KENIJA: Nairobi
- ③ KENIJA: Rezervat Ol Pejeta
- ④ KENIJA: Narodni rezervat Samburu

UVOD

ČAKAJOČ NA BARVNO RAZGLEDNICO

»Bili smo del narave. Potem pa smo se od nje ločili.«

– David Attenborough

Na črno-beli razglednici iz živalskega vrta Dvůr Králové na Češkem sta mama Najin in hčerka Fatu. Na dnu razglednice iz leta 2000 je pripis *»mlada milenijka Fatu«*. Tega leta se je na svetu rodilo 132 milijonov otrok in ena sama severna bela nosoroginja. Zadnja v ujetništvu. In najverjetneje tudi zadnja predstavica – ali predstavnik – svoje vrste.

Zadnji rojeni otrok.

Njena mama Najin je bila predzadnja severna bela nosoroginja, rojena v ujetništvu.

Kako strahotno, dokončno, prekletost, apokaliptično to zveni.

Na tej razglednici se Najin in Fatu hranita z lubenicami, jabolki, pomarančami, zeljem, sončnicami ... Tako njuno domovanje – zbita tla brez vsakršnega zelenja – kakor njun visokokalorični obrok sta bled približek življenja tedaj v naravi že skoraj izumrlih pripadnikov njune vrste, ki so poseljevali travnato savano Srednje in Vzhodne Afrike.

Razglednica z Najin in Fatu leta 2000

Najin je obrnjena frontalno proti fotoaparatu. Pozornost nemudoma pritegne njen daljši rog, ki je ukrivljen navzdol (namesto navzgor), kar je posledica večkratnega krajšanja in divjega zaraščanja. V živalskih vrtovih nosorogom rogo-ve krajšajo zato, da se med seboj ne bi poškodovali. Ponekod v afriških narodnih parkih in zasebnih rezervatih pa, da ne bi bili zanimivi za divje lovce – ali pa, ker lastniki rezervatov računajo, da bo trgovina z nosorogovimi rogovi nekega dne sproščena.

Rogovi, glavna obramba severnih belih nosorogov, so tudi njihovo prekletstvo.

Kljub temu da Najin hrana očitno tekne, je njen ne ravno ostri, a nadvse oprezni pogled usmerjen v avtorja fotografije. V človeka. Njenega edinega sovražnika. S telesno

govorico ga opozarja: Ne približuj se nama. Sploh pa se ne približuj njej. Mala Fatu, kopija velike mame s komaj nakazanim rogom, medtem samozavestno, a nekoliko čemerno prežvekuje zelenje.

Leta 2000, ko se je rodila, je bilo na svetu šest milijard ljudi. Leta 2022 jih je že skoraj osem milijard, ona pa je še vedno zadnja v ujetništvu in skoraj zagotovo tudi v divjini rojena severna bela nosoroginja.

Prenekateri njeni človeški vrstniki imajo v njenih letih že potomce. Fatu jih po naravni poti nikoli ne bo mogla imeti. Prav tako ne več njena 32-letna mati Najin.

* * *

Februar 2022.

Najin in Fatu ter njuna družica, južna bela nosoroginja Tauwo, so se iz močno zavarovanega prenočišča pod krošnjami akacij navsezgodaj odmajale na pašo v sosednjo zavarovano ogrado v rezervatu Ol Pejeta v osrednji Keniji. Ta je dom zadnjih dveh severnih belih nosoroginj od leta 2009. Takrat so ju, skupaj s samcema Sudanom in Sunijem, tja preselili iz češkega živalskega vrta v upanju, da jih bo klic narave pripravil do parjenja.

Vzhajajoče sonce nad Mount Kenyo, drugo največjo goro v Afriki, je mogočni telesi Najin in Fatu obarvalo v zlato sivo. A nosoroginji se za svetlobne učinke nista zmenili. Z rogatima glavama zatopljeni v tla sta se počasi pomikali po pašniku in mulili sveže poganjke trave. Iz savanske ravnice se njuni postavi dvigujeta kot granitna balvana.

Kot samostojni pokrajini.

Osamljena otoka sredi travnatega oceana.

Najin, Fatu in njun oskrbnik Zachary Mutai leta 2022

Med pašo trojice prijateljic je najlažje prepoznati razlike med severnimi in južnimi belimi nosorogi, ki so se evolucijsko ločili pred okoli 50 milijoni let. Severni beli nosorogi so nekoliko manjši in lažji od južnih belih. Tehtajo med 1,4 in 1,6 tone, južni beli pa med 1,7 in 2,7 tone. Imajo konkavno oblikovano glavo, ki jo držijo nekoliko bolj spuščeno, pri južnih belih pa je glava bolj ploščata in vzravnana. Hrbet je pri severnih belih raven, pri južnih belih pa nekoliko povešen. Ušesa in rep severnih belih so bolj kosmati, rep je tudi daljši. Oboji, severni in južni beli nosorogi, pa imajo ravno zgornjo ustnico, prilagojeno muljenju trave, kar vpliva tudi na njihov življenjski habitat. Po tej se razlikujejo od črnih nosorogov, ki imajo ustnico kljukaste oblike, prilagojeno obiranju listja z grmov in dreves.

Priletno Najin je na paši mogoče prepoznati po dolgem rogu, zarasel se je ponosno navzgor, posedajoči se hoji in njenem stalnem spremljevalcu, najboljšem prijatelju in skrbniku Zacharyju Mutaiu. Drobni mož jo je ves čas čohal, ji odstranjeval klope, iskal predele razpokane kože, ki bi se lahko vneli in hitro povzročili hude težave. Najin je punčica njegovega očesa, njegova druga družina. Zanja bo skrbel do njenega konca, tako kot je skrbel za Sudana, zadnjega samca severnega belega nosoroga. Ta je umrl naravne smrti, star 45 let.

S Sudanovo smrtjo so severni beli nosorogi – za nekatere strokovnjake podvrsta južnih belih, za druge samostojna vrsta – funkcionalno izumrli.

Zadnjega severnega belega nosoroga so v naravnem okolju – v narodnem parku Garamba na severovzhodu Demokratične republike Kongo – opazili leta 2006. Leto kasneje so v parku našli še nekaj svežih sledi. To je bil zadnji (človeški) stik s severnimi belimi nosorogi v naravi.

Nekaj časa je še tlelo upanje, da se nekje v divjini, morda v Kongu, morda nekje v Sudanu, kot poblazneli *vietkongovec* desetletja po koncu vojne še skriva kakšen predstavnik te vrste.

To upanje je, seveda, hitro ugasnilo. Tudi če bi se udejanjilo, bi preživelega severnega belega nosoroga hitro odkrili divji lovci. In ga, kot je v navadi, zverinsko ubili. Najprej bi ga prerešetal z avtomatskimi puškami ali zasuli z zastrupljenimi puščicami. Potem bi mu (ji) odrezali oba rogova – skupaj z delom glave, kot se zgodi največkrat.

Nosorogove rogove sestavlja keratin, iz katerega so, denimo, tudi naši nohti in lasje. Beljakovina, ki strukturam daje čvrstost in netopnost v vodi, nima nobenega znanstveno potrjenega zdravilnega učinka, pa vendar tradicionalna kitajska medicina nosorogovim rogovom že tisočletja pripisuje skoraj čudežne lastnosti. Zato ti tako pogosto pristanejo v krvavih rokah mednarodnih kriminalnih združb.

Zadnjih petindvajset let, ko sta daleč največji tržišči za izdelke iz nosorogovih rogov Vietnam in Kitajska, so bile to večinoma azijske kriminalne organizacije, ki imajo močno zaslombo v oblastnih in pogosto tudi varnostnih strukturah držav, kjer so bili nosorogi ubiti. Južni beli in severni beli, črni, indijski (nepalski), sumatranski, javanski nosorogi.

Nekje na poti do »končnega uporabnika« nosorogove rogove zmeljejo v prah. Ta prah, ki mu je kitajska tradicionalna medicina že pred 2200 leti pripisovala čudežne sposobnosti zdravljenja tako rekoč vsega in vseh, se hitro znajde na gromozanskem črnem trgu. Kot zdravilo za _____ – *poljubno vstavi*. Kot afrodisiak. Kot blažilec alkoholnega mačka. Kot statusni simbol. Kilogram prahu iz nosorogovih rogov je na azijskem trgu vreden od 60.000 do 100.000 dolarjev.

Na črnem trgu v Aziji je gram prahu iz nosorogovega roga dražji od grama heroína ali kokaina.

Naravni habitat severnih belih nosorogov

Obstaja tudi tretja fotografija. Bolje rečeno podoba. Digitalna verzija starega zemljevida naravnega habitata severnih belih nosorogov.

Ta zemljevid vsakomur, ki premore nekaj znanja o *polpretekli* zgodovini sveta, ponuja najjasnejši odgovor, zakaj je vrsta na robu izumrtja.

Severni beli nosorogi so se znašli sredi vseh ključnih katastrof, ki so se v zadnjih desetletjih zgodile v Srednji in Vzhodni Afriki. Za razliko od najbližjih sorodnikov, južnih belih nosorogov, ki so bili dolgo kritično ogroženi, a so jih je zaradi preselitev, delno zajezenega divjega in zakonitega lova

ter uspešnega parjenja vsaj za zdaj uspeli rešiti, so za hitro iztrebljenje severnih belih nosorogov poskrbele tudi vojne.

Predvsem vojne.

V naravnem okolju severnih belih nosorogov so divjale v zadnjih desetletjih 20. stoletja. Državlјanska vojna v Čadu. Državlјanska in, posledično, »afriška svetovna vojna« v Demokratični republiki Kongo. Genocid v Ruandi. Vojna v Burundiju. Več vojn v Sudanu in Južnem Sudanu. Popotresni sunki državljanske vojne v Somaliji. Kaos v Ugandi.

Geografija je bila njihovo prekletstvo. Če bi na zemljevid vrisali dva vsebinska elementa – afriške vojne med letoma 1980 in 2010 ter *Lebensraum*, življenjski prostor severnih belih nosorogov –, bi dobili skoraj popolno podmnožico. Da, severni beli nosorogi so bili (u)jetniki geografije; jetniki, obsojeni na smrt.

Vzporednic s človeškimi geografskimi ječami, *krvavimi deželami*, je veliko. Zadnja takšna ječa, obsojena na najhujše potrebne sunke geopolitične tektonike, je (pomladi 2022) Ukrajina.

* * *

Vojne so, skupaj s celostnim, tudi civilizacijskim opustošenjem na področju naravnega habitata severnih belih nosorogov na stežaj odprle vrata divjim lovcem.

Tistim, ki so v pokolu nosorogov videli možnost hitrega zaslužka, in tudi tistim, ki so divje živali ubijali le zaradi preživetja. Iz čistega eksistencialnega oportunitizma. V primeru genocida (rinocida) nad severnimi belimi nosorogi, ki so bili sicer ogroženi že pred krvavim koncem 20. stoletja, se je divjim lovcem in tistim, ki so stali za njimi, le redko kdo postavil nasproti.

Genocid je bil popoln, celosten, hiter. Industrijski.

Tako popoln, celosten, hiter in industrijski, da se naravovarstvena skupnost, ki je že vsaj od sredine sedemdesetih let prejšnjega stoletja resno zaskrbljena nad usodo severnih belih nosorogov, ni uspela odzvati pravočasno. Tudi zaradi številnih političnih spletk, neurejene zakonodaje, neskončne birokracije in silovite korupcije na lokalni ravni.

* * *

Od leta 2007 so severni beli nosorogi živeli le še v dveh živalskih vrtovih, češkem Dvůr Králové in kalifornijskem San Diegu, a tudi tam se niso več razmnoževali. Jasno je bilo, da bo treba nekaj storiti ali pa bo vrsta dokončno izgubljena.

Leta 2009 se je mednarodna skupina znanstvenikov in naravovarstvenikov skupaj z vodstvom unikatnega češkega živalskega vrta, v katerem biva največ južnih belih in črnih nosorogov zunaj Afrike, odločila, da štiri severne bele nosoroge – samca Sudana in Sunija ter samici Najin in Fatu – iz srednje Evrope preselijo v osrednjo Kenijo. V rezervat Ol Pejeta, kamor bi morali iz kongovske Garambe že leta 2005 preseliti vsaj pet zaradi vojne in divjega lova smrtno ogroženih severnih belih nosorogov. Slednje se žal ni zgodilo.

Najin, Fatu, Sudan in Suni so se – naučeni poslušati ukaze skrbnikov v češčini – v Keniji sorazmerno dobro znašli. A potomcev ni bilo.

Jasno je bilo, še posebno zato, ker ne Najin ne Fatu zaradi ginekoloških težav nista mogli zanositi, da se vrsti bliža konec.

Razen če se ne zgodi ... čudež.

A za tega bi lahko morda – zgolj morda – poskrbela le znanost.

Leta 2015 je bil na Dunaju ustanovljen mednarodni konzorcij BioRescue, katerega edini in *sveti* cilj je rešitev funkcionalno izumrle vrste pred dokončnim izumrtjem.

Člani konzorcija so postali:

- živalski vrt Safari Park Dvůr Králové,
- nemški inštitut Leibniz-IZW (The Leibniz Institute for Zoo and Wildlife Research),
- Univerza v Padovi (etična presoja tveganja),
- italijansko podjetje in laboratorij reproduktivnih tehnologij Avantea iz Cremona,
- center za molekularno medicino Max Delbrück (MDC) iz Berlina,
- Univerza Kjušu na Japonskem (raziskave matičnih celic),
- rezervat Ol Pejeta v Keniji,
- podjetje Merck,
- kenijska državna naravovarstvena institucija Kenya Wildlife Service.

En steber projekta rešitve severnih belih nosorogov je odvzem oocitov (nedozorelih jajčec) živih nosoroginj, njihova oploditev s spermo preminulih samcev in prenos zarodka v nadomestne matere, južne bele nosoroginje. Drugi steber ohranitve severnih belih nosorogov je ustvarjenje oocitov iz kožnih celic severnih belih nosorogov s pomočjo tehnologije matičnih celic.

Dnevi zadnjih dveh v luksuznem begunskem taborišču – zunaj njega bi ju nemudoma ubili in jima odrezali rogove – so enaki drug drugemu.

Zgodnje vstajanje, paša do poldneva, napajanje iz korita z vodo, počitek v senci, popoldanska paša, zgodnje spanje. V deževnem obdobju je poživitev blatna kopel, v kateri nosoroginji neznansko uživata.

Živita v nosorožjih nebesih na zemlji. Da je njuna vrsta tako rekoč že tam zgoraj, se ne zavedata. Znanstvenikom in naravovarstvenikom v konzorciju BioRescue, ki njuno vrsto rešujejo s tehnologijami, ki pri nosorogih, in tudi drugih vrstah doslej še niso bile uporabljene, so v letih prizadevanj za novega mladiča severnega belega nosoroga osiveli lasje. Bijejo bitko s časom, v kateri napake niso več dovoljene.

Tako preprosto je živali vzeti življenje – samoumevnost ubijanja podrejenih vrst je del človeške civilizacije. Tako neznansko težko ga je (po)ustvariti.

* * *

Najin od oktobra 2021 živi življenje privilegirane upokojenke. Zaradi starosti in zdravstvenih težav so jo izključili iz programa odvzemanja jajčec, ki je zahtevalo narkozo vsake tri mesece. Iz njenih jajčec in sperme preminulih samcev severnih belih nosorogov, ki jo hranijo v tekočem dušiku, niso uspeli ustvariti nobenega zarodka. Vse zarodke, štirinajst doslej, so ustvarili s pomočjo jajčec njene hčerke Fatu.

A ta mladiča ne bo mogla donositi zaradi endometrioze, kronične bolezni, pri kateri se maternični sluznici podobno tkivo razrašča zunaj maternice in ki povzroča neplodnost.

Zato ga bodo vstavili v nadomestno mater, eno od južnih belih nosoroginj, ki so že v Ol Pejeti. Gonilna sila projekta, nemški veterinar Thomas Hildebrandt, želi prvi zarodek v nadomestno mater prenesti čim prej. Če bo vse po sreči, bo čez 16 do 18 mesecev na svet »privekal« mladič severnega belega nosoroga.

* * *

Najin in Fatu sta se v spremstvu svojega skrbnika Zacharyja Mutaia, za katerega je bil izumljen izraz *dobričina*, zlagoma in tiho iz svoje staje premikali proti savanskemu, odprtemu delu bivališča. Čez savano, ki v kenijski provinci Laikipia leži skoraj 2000 metrov nad morjem, je pihal mrzel jutranji veter. Zachary, ki ne mara težkih oblačil, se je blago tresel. Nama so – na zimo sredi Kenije nisva ravno računala – šklepetali zobje.

Toda mogočnost, umirjenost, karizmatičnost, stoičnost in obenem rahločutnost, ranljivost in neverjetna krhkost, celo nežnost, ki sta jo v dramatičnem okolju izžarevali zadnji dve, so nama jemali dih. In naju grela.

Tudi – ali predvsem – zato, ker sva že tedaj, spomladi 2021, ko smo s fotografom Matjažem Krivicem prvič obiskali (zasebni) rezervat Ol Pejeta, dobro vedela, kaj vse se je *moralo* zgoditi, kakšen vihar vseh viharjev je moral pustošiti, da sta Najin in Fatu (p)ostali zadnji predstavnici ikonične, za ekosistem(e) izjemno pomembne živalske vrste.

A še kako živi sta. In, da, pripovedujeta zgodbo. Izjemno pomembno zgodbo.

* * *

Če bodo prizadevanja konzorcija BioRescue uspešna, obstaja možnost za preživetje funkcionalno izumrle vrste.

Če rešiš eno vrsto, rešiš ves svet?

Če bodo znanstveniki ob njenem reševanju razvili tudi tehnologije, ki jih je mogoče uporabiti pri reševanju drugih kritično ogroženih vrst, in bo naša vrsta hkrati storila vse za razbitje še kako živega morilskega algoritma, potem možnost obstaja.

O(b)staja upanje.

In za to gre. Nekaj, za kar se spleča živeti. Nekaj, kar pljuva v obraz cinizmu, sarkazmu, nihilizmu, ravnodušnosti, mlačnosti, apatiji. Podobno kot v spopadu s posledicami podnebnih sprememb, ki so jih zakrivile iste sil(nic)e kot genocid nad severnimi belimi nosorogi in tisoči drugih kritično ogroženih vrst.

Za tisto *nekaj* gre, kar je tudi samo ogrožena vrsta. Za pogum, odločnost, samoomejevanje in odrekanje. Za solidarnost in spoštovanje in, da, za pozornost in prisotnost.

Morda sva se tudi zato tako hitro in celostno prepoznala v projektu reševanja severnih belih nosorogov. Ker se je z Najin in Fatu ter z usodo njune vrste mogoče poistovetiti. Na več ravneh. Ne le na *profesionalni*, s katero sva si želela nadeti neprebojni jopič pred razpršeno pozornostjo in erozijo novinarstva, najinega osnovnega poklica. Tudi na osebni ravni, na kateri se je treba ves čas agresivno, neprizanesljivo soočati z minljivostjo in strahom pred smrtjo.

Pred – končnostjo.

To je knjiga o zadnjih dveh severnih belih nosoroginjah. To je knjiga, ki pove, kaj se je zgodilo, da sta Najin in Fatu ostali sami; *zadnji dve*. To je tudi knjiga o ljudeh, ki so se odločili zaustaviti tok morilske zgodovine in se spopasti z navidezno nerešljivim problemom. Uganko. Celo paradoksom. Kako rešiti funkcionalno že izumrlo živalsko vrsto. In prišli povsem, povsem blizu rešitvi.

Med zaključevanjem pisanja o Najin in Fatu se je približeval prvi prenos zarodka severnega belega nosoroga v nadomestno mater, južno belo nosoroginjo.

Kot ateista – moliva.

* * *

Ko sva prvo (zelo zgodnje) jutro v rezervatu Ol Pejeta prvič pogledala v vlažne, zaspane oči teh čudovitih, prazgodovinskih živali, sva nemudoma vedela, da želiva o njima napisati knjigo. Skupaj.

In povedati njuno zgodbo.

Zakaj?

Zato: »*Esencialno je, da v času, ko se soočamo s surovim, apokaliptičnim nasiljem in ko je planetarna katastrofa vedno bliže, glas dobijo tudi bitja, ki niso ljudje. Usoda ljudi in vseh naših sorodnikov je odvisna od njih,*« v nadvse aktualni knjigi *The Nutmeg's Curse: Parables for a Planet in Crisis (Prekletstvo muškatalega oreščka: Parabole za planet v krizi)* piše indijsko-ameriški pisatelj Amitav Gosh, ki ga v slovenščini poznamo po izjemnih romanih *Lačna plima* in *Obrisi senc*. To je po njegovem mnenju mogoče doseči le s pripovedovanjem zgodb. »*To je veliko breme, ki leži na plečih pisateljev, umetnikov, filmarjev in vseh ostalih, ki smo vpleteni v pripovedovanje zgodb.*

Mi smo tisti, ki moramo s pomočjo domišljije obuditi moč in glas bitij, ki niso ljudje.« Ta naloga bi morala imeti po njegovih besedah zaradi razsežnosti planetarne krize in pritiska moralne nujnosti tako estetsko kot politično vlogo.

* * *

Zdaj lahko le čakava na barvno razglednico, na kateri bo sta Fatu in njena pomanjšana kopija z bežno nakazanim rogom. S te razglednice bo morala Fatu, ki bo, če bo šlo vse po sreči, skupaj z *babico* Najin skrbeti za vzgojo morebitne naslednice in srepo zreti v fotografa.

Ne samo zato, ker severni beli nosorogi *morajo* preživeti, temveč ker mora v času kolektivnih predaj preživeti upanje, da smo ljudje sposobni omiliti posledice opustošenja, ki ga naša vrsta pušča za seboj.

Ker mora preživeti upanje.

Ker *moramo* preživeti.

Da, če bomo rešili eno vrsto, lahko rešimo ves svet.

In s tem sebe.

Stik človeka in živali je ključen za razumevanje povezanosti.

A black and white close-up photograph of an elephant's face. The focus is on the elephant's eye, which is partially closed, surrounded by deeply wrinkled, textured skin. A human hand is visible on the left side, with fingers gently touching the elephant's skin. The lighting creates strong shadows, emphasizing the rough texture of the elephant's hide.

Prvo poglavje

Priča velikega zločina

*Kes Hillman-Smith in narodni park
Garamba v DR Kongo*

Rinocid

V domovanju raziskovalke in velike bojevnice za ohranitev severnih belih nosorogov Kes Hillman-Smith na obrobju Nairobija je vse polno nosorogov. Na policah se drenjajo kipci različnih velikosti in materialov. Zadnje proste površine sten, obloženih z družinskimi fotografijami, pokrivajo fotografije in slike nosorogov – od umetniških do tistih, ki so jih narisali njena otroka in vnuki. Velik nosorog krasi zaponko širokega pasu kavbojk Kesina uniforma. Nosorog iz narodnega parka Garamba v Demokratični republiki Kongo je v središču pisanega vitraža v krilu hiše z otroško sobo njene odrasle hčerke.

Čeprav ob uvozu na posest pozdravi napis Zatočišče za prašiče (Hog haven), je domovanje Kes Hillman-Smith prej zatočišče ali, natančneje, svetišče severnih belih nosorogov. V naravi, v kateri se je Kes zanje zaman borila dobri dve desetletji, ni preživel niti en severni beli nosorog.

*Severni beli nosorog, *Ceratotherium simum cottoni*.*

Znanstveni svet je vrsto – del znanstvene javnosti zagovarja tezo o podvrsti – spoznal leta 1903, ko so razstavili primerek, ubit pri naselbini Lado ob Belem Nilu v Južnem Sudanu. Leta 1908 je sledil prvi znanstveni opis vrste. Naknadno je bilo ugotovljeno, da so bili severni beli nosorogi »precej številni«, čeprav razširjeni predvsem lokalno. Tam, kjer ni bilo človeških naselij in kjer je bil primeren habitat – visoke trave, savana z redko posejanimi drevesi in voda. Poseljevali so jug Čada, severni in vzhodni del Srednjeafriške republike, jugozahod

Južnega Sudana, severovzhod Demokratične republike Kongo in severozahod Ugande.

V šestdesetih letih je živelo okoli 2360 severnih belih nosorogov, od tega največ, okoli 1200, v kongovskem narodnem parku Garamba. V začetku sedemdesetih let se je njihovo število tam zmanjšalo na 490. Leta 1984 na 15. Z velikanskimi prizadevanji Kes Hillman-Smith in varuhov živali v Garambi se je do aprila 2003 število severnih belih nosorogov podvojilo na približno 30. Leta 2004 pa je sledil nov – poslednji – val morije. V naravi so ostali le še štirje nosorogi. Morda kakšen več, a videl ga ni nihče.

Leta 2006 so v naravi zadnjič opazili severnega belega nosoroga.

Leta 2007 so zadnjič našli njegove sledove (odtise stopal in svež iztrebek).

Rdeči seznam ogroženih vrst Mednarodne zveze za ohranjanje narave (IUCN), pri kateri so zadnji pregled statusa vrste opravili leta 2020, severne bele nosoroge razvršča v kategorijo kritično ogrožene vrste, verjetno izumrle v naravi. Zagotovo so izumrli v Srednjeafriški republiki, Čadu, Sudanu in Ugandi, verjetno pa tudi v DR Kongo in Južnem Sudanu.

V obdobju 1948 do sredine sedemdesetih let so v naravi ulovili 22 severnih belih nosorogov in jih preselili v živalske vrtove na Češkem, v Angliji, Nizozemski, ZDA, Sudanu, Saudski Arabiji in Združenih arabskih emiratih.

Mladiče so severni beli nosorogi imeli le v češkem živalskem vrtu Dvůr Králové. V ujetništvu so se rodili štirje: Suni, Nabire, Najin in Fatu. Tri je rodila Nasima – rojena okoli leta

1965 v Ugandi, v Dvůr Králové so jo brejo preselili iz Anglije –, enega njena hčerka Najin. Fatu, letnik 2000, je bila zadnji v ujetništvu rojeni mladič severnega belega nosoroga.

Leta 2010 je v ujetništvu živelo še deset severnih belih nosorogov.

Leta 2014 sta umrla Suni (rezervat Ol Pejeta v Keniji), eden od dveh preostalih za parjenje sposobnih samcev, in Angalifu (živalski vrt v San Diegu).

Leta 2015 sta umrli Nola (živalski vrt v San Diegu) in Nabire (Dvůr Králové).

Leta 2018 je umrl Sudan (rezervat Ol Pejeta), zadnji samec severnega belega nosoroga.

Leta 2022 v rezervatu Ol Pejeta živita le še Najin in Fatu.

Kes Hillman-Smith še vedno goji drobno upanje, da se v divjini skriva še kakšen severni beli nosorog.

Brez magičnega mišljenja je težko živeti.

»V Garambi so za nami ostali le kupi razbite opeke in ogromen limonovec. Zasadil se je iz semen limon, ki smo jih jedli, semena pa pljuvali na tla. To je naša tamkajšnja zapuščina,« se je dvainsedemdesetletna Kes Hillman-Smith, ena največjih junakinj naravovarstva, z grenkobo na utrujenem, od sonca in bolečine razbrazdanem obrazu, ki ne prikriva ničesar, vrnila v konec devetdesetih let, ko so na severu Demokratične republike Kongo pustošile grozljive vojne. Tedaj je s soprogom Fraserjem Smithom in rangerji v narodnem parku Garamba na skrajnem severovzhodu globoko travmatizirane države skrbela za še zadnjih okoli trideset severnih belih nosorogov v naravnem okolju.

V Garambi, drugem najstarejšem afriškem narodnem parku, ki so ga ustanovili leta 1938 v obdobju belgijske kolonialne vladavine in je del Unescove svetovne naravne dediščine (World Heritage Site), je Kes vztrajala dvaindvajset let. Od leta 1983 do 2005. To je bilo obdobje, ki je brutalno zaznamovalo zgodovino DR Kongo in regije Velikih jezer.

Z družino je bila priča prvi kongovski državljanski vojni (1996–1997), ki je razkosala državo. Bila je priča druge kongovske vojne, tako imenovane afriške svetovne vojne, v kateri je v obdobju 1998–2003 zaradi posledic konfliktov umrlo šest milijonov ljudi. Toliko kot v nacističnem holokavstu. Bila je priča posledic genocida v sosednji Ruandi, kjer je bilo v dveh mesecih leta 1994 ubitih 800.000 ljudi. Posledice industrijskega pobijanja so zaradi prepustnih meja, neskončnih kolon beguncev, umika – in prihoda – množičnih morilcev in gospodarjev vojne ter selitve konflikta zelo močno čutili tudi v DR Kongo. In jih čutijo še danes.

Kes je bila tudi priča posledic državljanske vojne v Sudanu in genocida v Darfurju. Izvajalci množičnih pokolov

nad ljudmi so množično, industrijsko pobijali tudi živali. Predvsem slone in nosoroge, od katerih so imeli vojni zločinci in njihovi *naročniki* največje finančne koristi. Z nezakonito trgovino z okli in rogovi so namreč financirali vojno.

* * *

Kes Hillman-Smith prihaja iz angleške vojaške družine. Njen oče je bil pilot britanskega kraljevega vojaškega letalstva. Vse otroštvo se je selila. Koncepta stalnega doma ni poznala. Že od malih nog ni prenašala zaprtih prostorov, domače se je počutila le na morju. Po lastnih besedah je človek narave, odprtega obzorja, svobode, neodvisnosti. Zato in zaradi ljubezni do živali se je odločila za študij biologije na univerzi v Leicesteru. Končala ga je z doktoratom o škodljivosti pesticidov za lemurje. Med pripravo doktorata je sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja nekaj časa bivala v Ljubljani, kjer je na biotehniški fakulteti secirala srca žab. Na to obdobje jo vežejo lepi spomini.

Po doktoratu se je odpravila v svet. Anglijo, po njenem deželo »povprečnosti«, je hotela čim prej pustiti za sabo; že na univerzi je bila predsednica društva za študentske odprave. Podala se je na norveško Arktiko, v Romunijo, Turčijo, Iran; na konjih je prepotovala Mongolijo. A od nekdanj si je želela oditi v Afriko in tam zaživeti po svoje.

S prijatelji se je v prvi polovici sedemdesetih let odpravila na prečkanje Sahare. Šest mesecev so preživeli v Land Roverju – Saharo so prevozili od zahoda proti vzhodu. Prijatelji so preučevali ročna dela lokalnih skupnosti, ona je fotografirala. Pot so sklenili v Keniji, kjer so organizirali

razstavo ročnih del, Kes pa je izvedela, da so ji odobrili projekt z navadnimi elandi (vrsta savanske antilope) v tej državi.

Prijatelji so odšli naprej, ona je ostala. In se – tako ali drugače – zaljubila, nama je na verandi svojega domovanja, ki meji na rezervat za žirafe.

* * *

Vzdušje v njenem domu je antipod kaotične, zadušljive, groteskno prenaseljene in pri živem telesu razpadajoče kenijske prestolnice. Veranda je razgledišče na vrt, po katerem se sprehajajo, moledujejo za hrano, se pretepajo in drnjohajo svinje bradavičarke. Krmilnico s sladkano vodo, obešeno na drevo, ki obiskovalcem verande daje senco, obiskujejo medosesi. Spominjajo na kolibrije, le večji in manj hektični so.

Kamnita tlakovana veranda je tudi pristajalna steza pegatk. Vsak dan okoli petih popoldne, ko nama je Kes postregla močan črni čaj, datlje in ingverjeve piškote, so na njej pristale divje kure in od te sila drobne, a le na videz krhke gospe glasno zahtevale zgodnjo večerjo. Istočasno sta psa Soldier in Flea začela po volčje zavijati – bližal se je čas za vsakodnevni sprehod po imenitnem gozdičku žirafjega rezervata. Tam se med sprehajanjem hišnih ljubljencev kot v kakšnih drugih časih – ostanki kolonialnega dneva –, srečujejo Evropejci, ki živijo v Nairobiju. Izmenjajo novice, drug drugega povprašajo po skupnih znancih in zdravju ter poslovnih načrtih. To je popolnoma vzporeden svet.

* * *